

Uitspraak Uitgelicht

In deze rubriek een commentaar bij een actuele uitspraak.

Kris van der Pas – K. van der Pas LLM
is promovenda aan de Radbouduniversiteit
Nijmegen.

HR 2 oktober 2020, ECLI:NL:HR:2020:1538¹

Civiele vordering over 1F-beoordeling afgewezen

In het Nederlandse beleid en de Nederlandse rechtspraak wordt steevast te snel aangenomen dat Afghaanse (onder)officieren van de KhAD/WAD oorlogsmisdaden hebben gepleegd, volgens veel advocaten en mensenrechtenjuristen. In een unieke civiele procedure werd gesteld dat de IND hier het Unierecht schendt en dat de Afdeling over dit onderwerp een prejudiciële vraag aan het Hof van Justitie had moeten stellen. De Hoge Raad wees de vordering af. Omdat de Afghaanse officieren praktisch geen tegenbewijs kunnen leveren als hen artikel 1F wordt tegengeworpen, krijgen ze geen rechtmatige status terwijl ze niet kunnen worden uitgezet en hun gezin geen recht heeft op toeslagen.

1. Wat eraan voorafging

De oorsprong van deze zaak ligt in de vorige eeuw, tijdens het communistische regime in Afghanistan. De geheime dienst KhAD, die later is opgegaan in het ministerie WAD, heeft zich gedurende dit regime schuldig gemaakt aan marteling. De KhAD- en WAD-officieren en onderofficieren die in Nederland een verblijfsvergunning hebben aangevraagd, wordt artikel 1F van het Vluchtelingenverdrag (hierna: Vv) tegengeworpen, omdat de IND ervan uitgaat dat zij oorlogsmisdaden hebben gepleegd.² Hierdoor zijn zij uitgesloten van de vluchtelingstatus. De Unit 1F van de IND past

artikel 1F Vv toe op Afghaanse KhAD/WAD-officieren op basis van een ambtsbericht uit 2000 van het Ministerie van Buitenlandse Zaken.³ De toepassing van dit ambtsbericht is omstreden: verscheidene auteurs hebben getracht aan te tonen dat het berust op onjuiste gronden.⁴ Toch blijft het ministerie van mening dat het ambtsbericht correct is.

Ook EU-recht is van toepassing op deze kwestie. Artikel 1F Vv is vormgegeven in EU-recht in Richtlijn 2004/83/EG (hierna:

¹ Zaaknr. NL 19/01915.

² Formeel wordt dit door de staatssecretaris gedaan, maar in de praktijk door de IND namens de staatssecretaris.

³ Veiligheidsdiensten in communistisch Afghanistan (1978-1992). AGSA, KAM, KhAD en WAD, Den Haag: Ministerie van Buitenlandse Zaken 29 februari 2000, zie: <https://bit.ly/3bUD6q7> (link geopend op 21 december 2020).

⁴ L. van Wijnbergen, 'Tienjarenbeleid voor 1F-ers een dode letter?' in *JWVR* 2014-1; J. Brouwer en P. Bogaers, 'Waarom het KhAD-WAD ambtsbericht van 29 februari 2000 onjuist en onbetrouwbaar is' in *NJB* 2018-16, p. 1104-1111.

de Definitierichtlijn) in artikel 12. In 2010 heeft het Hof van Justitie van de EU een uitspraak gedaan in de Duitse zaak *B & D*, die relevant is voor de toepassing van artikel 12 door nationale autoriteiten.⁵ De Afdeling Bestuursrechtspraak van de Raad van State heeft geoordeeld over deze uitspraak dat het Nederlandse beleid in overeenstemming is met EU-recht en wil daarom geen prejudiciële vraag stellen.⁶ Niet iedereen is het daarmee eens. De weigering van de Afdeling om een prejudiciële vraag te stellen, is aanleiding geweest voor het Public Interest Litigation Project (PILP) van het Nederlands Juristen Comité voor de Mensenrechten (NJCM) om een civiele procedure te starten tegen de Staat samen met een individuele direct belanghebbende eiser.

Na eerder verloren te hebben bij de rechtbank en het gerechtshof heeft PILP de Hoge Raad op 2 oktober 2020 een nieuw hoofdstuk laten toevoegen aan deze lange saga over de kwestie KhAD/WAD en artikel 1F Vluchtelingenverdrag. Dat heeft geleid tot de unieke situatie dat de hoogste civiele rechter een kans kreeg om zich uit te laten over dit normaliter bestuursrechtelijk onderwerp. In de zaak in cassatie werd door de eisers gevorderd dat de Staat (in casu de Afdeling) onrechtmatig handelde door in de uitspraak van 16 november 2015 de uitspraak van het HvJ EU in *B & D* zodanig uit te leggen dat sprake was van een kennelijke schending van het Unierecht. De Hoge Raad verwerpt de vordering. In deze rubriek betoog ik dat en waarom de uitspraak van de Hoge Raad op zijn minst twijfelachtig is te noemen.

2. De kern van het geschil

In 2014 werd door het PILP, een groep advocaten en Stichting 1F bedacht dat het mogelijk moest zijn om via een civiele procedure een rechter zover te krijgen om prejudiciële vragen te stellen over de Nederlandse toepassing van artikel 12 Definitierichtlijn (en dus artikel 1F Vv).⁷ Met name zou aan het Hof moeten worden gevraagd of het Nederlandse beleid verenigbaar is met het arrest *B & D*. De hoogste bestuursrechter in vreemdelingenzaken, de Afdeling, wijst namelijk al jaren dergelijke verzoeken voor het stellen van prejudiciële vragen af zonder motivering.⁸ Een individuele Afghaanse 1F'er is samen met het PILP de procedure gestart. PILP kon dit doen op basis van artikel 3:305a BW, dat de mogelijkheid biedt tot een collectieve (ook wel: algemeen belang) actie. De bewuste insteek van het proces was strategisch, dat wil zeggen het doel van het proces was niet beperkt tot de individuele zaak/het individu. Zou het proces namelijk een positieve uitkomst hebben gehad voor de eisers, dan had het een verbetering kunnen betekenen in de situatie van meerdere Afghaanse 1F'ers.⁹ Een team werd samengesteld van advocaten van De Brauw Blackstone Westbroek, Prakken d'Oliveira en PILP om elk hun eigen expertise in te kunnen brengen in de procedure.¹⁰ De route via de civiele rechter was

niet eerder verkend in deze kwestie, terwijl sociaalrechtelijke en migratierechtelijke procedures op niks uit waren gelopen.

De kern van de zaak in cassatie betreft de hiervoor vermelde uitspraak van het Hof en het Nederlandse beleid inzake officieren en onderofficieren van de KhAD/WAD die in Nederland asiel aanvragen. Primair vorderden de eisers schending van het Unierecht doordat de IND geen individueel onderzoek verricht bij het tegenwerpen van artikel 1F, en subsidiair dat de schending van Unierecht plaatsvond doordat er geen prejudiciële vragen door de Afdeling zijn gesteld. Achtereenvolgens zal hier worden ingegaan op de uitspraak *B & D*, het Nederlandse beleid en de niet gestelde prejudiciële vragen.

2.1 'Individuele beoordeling'

In de zaak *B & D* van het Hof uit 2010 was door de Duitse rechter gevraagd naar de toepassing van artikel 12 Definitierichtlijn en dus indirect naar de toepassing van artikel 1F Vv.¹¹ Het ging in deze zaak om twee Turkse staatsburgers behorende tot de Koerdische bevolkingsgroep, die geen verblijfsstatus kregen in Duitsland vanwege vermeende oorlogsmisdaden die zij gepleegd zouden hebben.¹² Dit werd gebaseerd op hun lidmaatschap van een terroristische groepering. Voor de Nederlandse praktijk is met name de eerste prejudiciële vraag van belang en het antwoord daarop van het EU-gerecht. De eerste vraag betreft de relevantie van het lidmaatschap van een bepaalde (terroristische) organisatie voor mogelijke uitsluiting van verblijfsstatus. In de beantwoording op deze vraag maakt het Hof een aantal zaken duidelijk met betrekking tot de toepassing van artikel 12 Definitierichtlijn.

Als de IND aantoont dat de vreemdeling voldoet aan de criteria van 'personal and knowing participation', kan dit bestuursrechtelijk bewijsvermoeden alleen worden weerlegd als de vreemdeling aantoont dat er geen ernstige redenen zijn om te veronderstellen dat hij oorlogsmisdaden heeft gepleegd.

Allereerst zegt het Hof dat betrokkenheid bij een bepaalde organisatie niet automatisch tot gevolg kan hebben dat een persoon van vluchtelingenstatus wordt uitgesloten.¹³ Het is wel een 'element waarmee de bevoegde autoriteit rekening moet houden'.¹⁴ Daarnaast oordeelt het Hof dat er voor toepassing van de uitsluitingsgronden van artikel 12 Definitierichtlijn een volledig individueel onderzoek moet plaatsvinden, waarbij alle specifieke omstandigheden van het concrete geval worden meegenomen.¹⁵ De betrokken persoon moet ten dele verantwoordelijk kunnen worden gesteld voor de daden van de betrokken organisatie en dit moet aan de hand van objectieve en subjectieve criteria worden vastgesteld.¹⁶ Tot slot stelt het Hof concrete eisen aan het indivi-

5 HvJ EU 9 november 2010, C-57/09 en C-101/09 (*Duitsland/B&D*), JV 2011/2, m.nt. Battjes.

6 ABRvS 13 april 2012, ECLI:NL:RVS:2012:BW4295.

7 Zie <https://bit.ly/30SkIS4>.

8 J. Claassen, 'De prejudiciële procedure en het recht op effectieve rechtsbescherming: naar een Europese motiveringsplicht voor niet-verwijzende rechters?', *NTM/NJCM-bull.* 2017-2, p. 127-145.

9 Volgens van Wijnbergen bestaat de grootste groep 1F'ers uit Afghaanse (onder-) officieren van de KhAD/WAD, zie L. van Wijnbergen, 'Tienjarenbeleid voor 1F'ers een dode letter?' in *JNVR* 2014-1.

10 Eigen interview met Jelle Klaas, litigation director van het NJCM en verantwoordelijk voor PILP (23-12-2020).

11 Zoals opgemerkt door Battjes in zijn noot bij de uitspraak.

12 HvJ EU 9 november 2010, C-57/09 en C-101/09 (*Duitsland/B&D*), JV 2011/2, m.nt. Battjes, punt 2.

13 HvJ EU 9 november 2010, C-57/09 en C-101/09 (*Duitsland/B&D*), JV 2011/2, m.nt. Battjes, punt 88.

14 HvJ EU 9 november 2010, C-57/09 en C-101/09 (*Duitsland/B&D*), JV 2011/2, m.nt. Battjes, punt 90.

15 HvJ EU 9 november 2010, C-57/09 en C-101/09 (*Duitsland/B&D*), JV 2011/2, m.nt. Battjes, punt 93 en 94.

16 HvJ EU 9 november 2010, C-57/09 en C-101/09 (*Duitsland/B&D*), JV 2011/2, m.nt. Battjes, punt 95 en 96.

duale onderzoek: de daadwerkelijke rol van de betrokken persoon bij het stellen van de betrokken daden moet worden onderzocht, de positie van de persoon binnen de organisatie, de kennis van de betrokken persoon over de activiteiten van de organisatie, of er pressie is uitgeoefend op hem en of er andere factoren zijn gehad hebben kunnen beïnvloeden.¹⁷

2.2 Het Nederlandse beleid

Met deze informatie keren we terug naar Nederland en naar de situatie van Afghaanse asielzoekers die (onder)officier zijn geweest bij de KhAD/WAD. Bij de toepassing van de criteria van artikel 1F Vv bij asielzoekers bekijkt de IND of er ‘ernstige redenen’ zijn om te veronderstellen dat de vreemdeling oorlogsmisdaden heeft gepleegd.¹⁸ Aan de bewijsvoering en motivering van de IND worden strenge eisen gesteld en daarnaast heeft de Afdeling bepaald dat artikel 1F restrictief moet worden toegepast.¹⁹ De IND moet aantonen dat de vreemdeling voldoet aan de criteria van ‘personal and knowing participation’.²⁰ Als dit is aangetoond, is er sprake van een bestuursrechtelijk bewijsvermoeden en wordt de bewijslast omgekeerd. De vreemdeling moet vervolgens aantonen dat er geen ernstige redenen bestaan dat hij zich schuldig heeft gemaakt aan 1F-gedragingen.²¹

Bij alle (onder)officieren van de KhAD/WAD die in Nederland asiel aanvragen, is er volgens de IND sprake van dit bestuursrechtelijk bewijsvermoeden. Dit vermoeden wordt gebaseerd op het eerdergenoemde ambtsbericht. In de laatste alinea van paragraaf 2.7 van dit ambtsbericht staat namelijk dat

‘alle onder-officieren en officieren werkzaam zijn geweest in de macabere afdelingen van de KhAD en de WAD persoonlijk betrokken zijn geweest bij het arresteren, ondervragen, martelen en soms executeren van verdachte personen.’²²

Dit betekent voor de Afghaanse asielzoekers dat op grond van het ambtsbericht ‘ernstige redenen’ worden aangenomen enkel op basis van hun positie bij de KhAD of WAD. Er is dan direct sprake van een omkering van de bewijslast. De vraag is of deze categorale benadering van het Nederlandse beleid wel in overeenstemming is met de vereisten gesteld door het Hof in *B & D*. Dat niet aan die vereisten wordt voldaan, is de kern van het argument van PILP.

De Afdeling heeft zich eerder uitgelaten over deze kwestie in 2012.²³ In een uitspraak van 13 april 2012 overwoog de Afdeling dat:

‘Uit onder meer de uitspraak van 2 augustus 2004 in zaak nr. 200403143/1 (JV 2004/364) volgt dat het ambtsbericht voldoende grond biedt (...) dat, gelet op de werkzaamheden van de vreemdeling als officier voor de (...) KhAD/WAD), ernstige redenen

bestaan om te veronderstellen dat de vreemdeling een misdrijf als bedoeld in artikel 1 (F) heeft begaan, zodat die minister aan zijn bewijslast en motiveringsplicht heeft voldaan.’²⁴

Dit wringt met de uitspraak van de Europese rechter. Deze eist een individueel onderzoek, terwijl door de IND wordt verwezen naar een algemeen ambtsbericht.

2.3 Geen schending Unierecht en geen prejudiciële vragen

Op basis van het bovenstaande verzochten PILP en de individuele eiser de Hoge Raad om de acceptatie van dit Nederlandse beleid door de Afdeling in strijd met het EU-recht te achten, of op zijn minst te verklaren dat de Afdeling een prejudiciële vraag over het beleid had moeten stellen. Dit deed de Hoge Raad niet. Integendeel, de Hoge Raad gaat mee in de benadering van de Afdeling en concludeert dat het Nederlandse beleid conform EU-recht is.²⁵ De Hoge Raad (die voornamelijk de conclusies van het gerechtshof herhaalt) vindt de Nederlandse benadering redelijk omdat het niet gaat om een directe tegenwerping maar om een prima facie omkering van de bewijslast. Vervolgens is de vreemdeling in staat om tegenbewijs te leveren. Om deze redenen ziet de Hoge Raad geen noodzaak om zelf prejudiciële vragen te stellen.²⁶

Op het eerste gezicht heeft de Hoge Raad een punt; de IND concludeert inderdaad niet direct op basis van het ambtsbericht dat artikel 1F Vv aan de vreemdeling kan worden tegenwerpen. De Hoge Raad gaat echter aan de eisen van het Hof voorbij door te concluderen dat hierdoor voldaan is aan EU-recht. Het Hof is namelijk helder in zijn uitspraak dat er aan de hand van subjectieve criteria moet worden geoordeeld door de nationale autoriteiten. Die moeten kijken naar de rol van de individuele persoon binnen de organisatie, de precieze kennis van deze persoon over de activiteiten van de organisatie en mogelijke vormen van pressie die zijn uitgeoefend. Deze criteria worden niet toegepast in het Nederlandse beleid. Integendeel, er worden alleen objectieve criteria toegepast, namelijk het enkele lidmaatschap van de organisatie is voldoende om artikel 1F tegen te werpen. De daaropvolgende mogelijkheid van de vreemdeling om tegenbewijs te leveren is niet voldoende om te spreken van toepassing van subjectieve criteria, omdat de IND zelf deze criteria niet toepast.

De Hoge Raad vindt de Nederlandse benadering redelijk omdat het niet gaat om een directe tegenwerping maar om een prima facie omkering van de bewijslast.

De conclusie van de Hoge Raad dat het Unierecht niet kennelijk is geschonden door de Afdeling, is op zijn minst twijfelachtig te noemen. Deze mening wordt gedeeld door Wallage, Van Wijnbergen en Van Binsbergen, die hierover al in 2017 een artikel publiceerden.²⁷ Zij vinden het namelijk zeer problematisch dat er door de enkele betrokkenheid bij een organisatie wordt aangenomen dat een vreemdeling zich

17 HvJ EU 9 november 2010, C-57/09 en C-101/09 (*Duitsland/B&D*), JV 2011/2, m.nt. Battjes, punt 97.

18 Vreemdelingencirculaire C2/7.10.2.4

19 M. van Eik en A. Cleuters, ‘Overzicht artikel 1F Vluchtelingenverdrag’, in *A&MR* 2020-10, p. 533.

20 Vreemdelingencirculaire C2/7.10.2.4. Zie voor een uitgebreide bespreking van de verschillende vormen van ‘personal and knowing participation’: M. van Eik en A. Cleuters, ‘Overzicht artikel 1F Vluchtelingenverdrag’, in *A&MR* 2020-10, p. 533-535.

21 J. Brouwer en P. Bogaers, ‘Waarom het KhAD-WAD ambtsbericht van 29 februari 2000 onjuist en onbetrouwbaar is’ in *NJB* 2018-16, p. 1104.

22 Veiligheidsdiensten in communistisch Afghanistan (1978-1992). AGSA, KAM, KhAD en WAD, Den Haag: Ministerie van Buitenlandse Zaken 29 februari 2000, zie: <https://bit.ly/3rZpUFO> (link geopend op 21 december 2020).

23 Voor een overzicht van de rechtspraak rondom deze kwestie, zie M. van Eik en A. Cleuters, ‘Overzicht artikel 1F Vluchtelingenverdrag’, in *A&MR* 2020-10, p. 535.

24 ABRvS 13 april 2012, ECLI:NL:RVS:2012:BW4295, r.o. 2.5.3.

25 HR 2 oktober 2020, ECLI:NL:HR:2020:1538.

26 Dit was dus wel de hoop van de eisers in casu, aldus Jelle Klaas, litigation director van het NJCM en verantwoordelijk voor PILP (eigen interview met hem, 23-12-2020).

27 B. Wallage, L. van Wijnbergen & R. van Binsbergen, ‘Het bestuursrechtelijk bewijsvermoeden bij de toepassing van artikel 1F Vluchtelingenverdrag’, in *NJB* 2017-31, p. 2234-2240.

schuldig heeft gemaakt aan mensenrechtenschendingen.²⁸ Ook de hiervoor vermelde coalitie van De Brauw, Prakken d'Oliveira en PILP zijn teleurgesteld met de uitspraak van de Hoge Raad en vooral met de wijze waarop is omgegaan met hun argumenten. Het is wrang voor hen en alle Afghaanse 1F'ers om geen enkele afweging van alle betrokken belangen te kunnen vinden in de uitspraak.²⁹

Een mogelijke verklaring voor de uitkomst van deze zaak is dat de Hoge Raad de Afdeling niet wilde afvallen. Want als de Hoge Raad anders had geconcludeerd, had dit de verhoudingen tussen beide gerechtelijke instanties op scherp kunnen stellen. Bovendien zou de Hoge Raad in het 'territorium' van de Afdeling zijn getreden en de Afdeling op de vingers hebben getikt.

3. Tegenbewijs is praktisch onmogelijk

Een bijkomend probleem van de Nederlandse aanpak is de kwestie van het tegenbewijs dat door de Afghaanse vreemdeling geleverd dient te worden. Er is, zoals de Afdeling en de Hoge Raad oordelen, een mogelijkheid voor Afghaanse asielzoekers om tegenbewijs te leveren dat de uitsluitingsgrond zich niet voordoet. En hier zit nu net de moeilijkheid: op papier wordt de bewijslast omgedraaid en maakt de vreemdeling nog een kans om het ongelijk van de IND te bewijzen. Maar in de praktijk blijkt dit een onmogelijke taak voor de asielzoeker. De vreemdeling moet namelijk, zoals Brouwer en Bogaers betogen, aantonen dat de conclusies uit het ambtsbericht onjuist zijn.³⁰ Dat is in de praktijk bijna onmogelijk, omdat het ambtsbericht berust op anonieme bronnen. De mogelijkheid om op te komen tegen de aanname van de IND is dus niet reëel. Dit bleek al toen UNHCR een 'Note on the Structure and Operation of the KhAD/WAD in Afghanistan 1978-1992' publiceerde.³¹ Hierin stonden conclusies die niet strookten met het ambtsbericht, maar toch is het ambtsbericht gehandhaafd.³²

De onmogelijke opgave voor de Afghaanse 1F'ers is bevestigd door wat er gebeurde nadat Brouwer en Bogaers in een overtuigend betoog in *NJB* uiteen hebben gezet waarom het ambtsbericht uit 2000 op onjuiste bronnen berust en waarom het Ministerie van Justitie en de Afdeling het niet als uitgangspunt zouden mogen nemen.³³ Na 800 uur onderzoek hebben zij een rapport van 50.000 woorden over het ambtsbericht in 2016 bij het Ministerie van Justitie en Veiligheid neergelegd, waarop geen inhoudelijke reactie is gekomen.³⁴ Naar aanleiding van hun publicatie in het *NJB* zijn er Kamervragen gesteld door Kamerlid Ojik.³⁵ Ook in de beantwoording van deze Kamervragen bleef het Ministerie bij het standpunt dat

het geen redenen ziet om de onjuistheid van het ambtsbericht aan te nemen.³⁶

Hieruit kan geconcludeerd worden dat het voor een individuele Afghaanse vreemdeling al helemaal onmogelijk is om tegenbewijs voor het ambtsbericht te leveren. De vreemdeling moet namelijk concreet aan kunnen tonen dat er twijfel bestaat over de juistheid van het ambtsbericht.³⁷ De staatssecretaris accepteert geen tegenbewijs in de vorm van verklaringen uit het land van herkomst, aangezien deze als niet betrouwbaar worden beschouwd.³⁸ Zelfs al zou de vreemdeling net als Brouwer en Bogaers een uitgebreide analyse kunnen leveren, dan nog zou dit kennelijk onvoldoende zijn om overtuigend tegenbewijs te vormen.

4. Hoe nu verder?

Met het arrest van de Hoge Raad is de kans dat een rechter een prejudiciële vraag stelt over het Nederlandse beleid miniem geworden. Nu deze deur is dichtgegooid blijven er weinig opties over voor de Afghaanse KhAD/WAD-officieren die nog in Nederland verblijven. Hun situatie blijft schrijnend: uitzetting is vaak niet mogelijk in verband met mogelijke schending van artikel 3 EVRM, maar in Nederland hebben ze nog steeds geen rechtmatige status. Ook heeft het gezin geen recht op toeslagen doordat de 1F'er onrechtmatig bij hen woont.

Een uiterste poging na de zaak bij de Hoge Raad zou kunnen zijn om een klacht bij het EHRM in te dienen en te betogen dat de Nederlandse staat artikel 6 EVRM heeft geschonden door geen prejudiciële vraag te stellen aan het Hof over de Definitierichtlijn en het Nederlandse beleid. Eerdere rechtspraak hierover is weleens succesvol geweest.³⁹ Maar het is de vraag of het EHRM deze zaak zal willen oppakken – met de nog altijd aanwezige achterstand en wat meer problematische kindjes in de klas, zoals Rusland en Azerbeidzjan. Een bijkomend probleem is dat het EHRM artikel 6 niet van toepassing acht op vreemdelingenzaken.⁴⁰

De Afghaanse vreemdeling moet aantonen dat er twijfel bestaat aan het ambtsbericht, terwijl de staatssecretaris verklaringen uit Afghanistan niet als betrouwbaar beschouwt.

Een oplossing via de rechter is dus nagenoeg onmogelijk en een politieke lijkt ook niet haalbaar.⁴¹ Mogelijk is er in een toekomstige zaak een eerstelijnsrechter die bereid is om een prejudiciële vraag te stellen, maar deze deur lijkt dichtgegooid met de uitspraken van de Afdeling en Hoge Raad. Het PILP heeft kenbaar gemaakt vervolgstappen te willen nemen, dus hopelijk is het einde van dit verhaal nog niet in zicht.⁴² ◀

28 B. Wallage, L. van Wijnbergen & R. van Binsbergen, 'Het bestuursrechtelijk bewijsvermoeden bij de toepassing van artikel 1F Vluchtelingenverdrag', in *NJB* 2017-31, p. 2239.

29 Interview Jelle Klaas, litigation director van het NJCM en verantwoordelijk voor PILP (23-12-2020).

30 J. Brouwer en P. Bogaers, 'Waarom het KhAD-WAD ambtsbericht van 29 februari 2000 onjuist en onbetrouwbaar is' in *NJB* 2018-16, p. 1107.

31 UNHCR mei 2008, 'Note on the Structure and Operation of the KhAD/WAD in Afghanistan 1978-1992', beschikbaar op <https://bit.ly/3ttyEoe> (link geopend op 21 december 2020).

32 *Kamerstukken II* 2009-2010, 27925, nr. 363.

33 J. Brouwer en P. Bogaers, 'Waarom het KhAD-WAD ambtsbericht van 29 februari 2000 onjuist en onbetrouwbaar is' in *NJB* 2018-16, p. 1104-1111.

34 J. Brouwer en P. Bogaers, 'Waarom het KhAD-WAD ambtsbericht van 29 februari 2000 onjuist en onbetrouwbaar is' in *NJB* 2018-16, p. 1106.

35 *Kamerstukken II* 2017-2018, 2018Z08084.

36 *Kamerstukken II* 2017-2018, nr. 2633. Zie voor een reactie op de beantwoording van de Kamervragen ook: J. Brouwer, 'Het KhAD-WAD ambtsbericht – deel 2', in *NJB* 2020-17, p. 1232-1238.

37 B. Wallage, L. van Wijnbergen & R. van Binsbergen, 'Het bestuursrechtelijk bewijsvermoeden bij de toepassing van artikel 1F Vluchtelingenverdrag', in *NJB* 2017-31, p. 2237.

38 B. Wallage, L. van Wijnbergen & R. van Binsbergen, 'Het bestuursrechtelijk bewijsvermoeden bij de toepassing van artikel 1F Vluchtelingenverdrag', in *NJB* 2017-31, p. 2237-2238.

39 *Dhabbi t. Italië, Schipani t. Italië, Baltic Master t. Litouwen, Sanofi Pasteur t. Frankrijk*; zie ook J. Krommendijk: <https://bit.ly/30PC39I>.

40 EHRM 5 oktober 2000, *Maaioua t. Frankrijk* (appl. No. 39652/98).

41 Zie bijvoorbeeld deze oproep: <https://bit.ly/30QE0xp>.

42 Zie: <https://bit.ly/3rX2TUa>.